

Kortársunk, Márai

A kassai polgár, aki meglátta a jövőt

Számomra óriási felfedezés volt (és remélem, ebben nem vagyok egyedül), amikor a magyarországi rendszerváltoztatás után Márai végre lekerült a tiltó listáról, s majd rendre megjelentették a könyveit. Elsősorban a *Naplói* izgalmasak, meg az *Egy polgár vallomásai* című trilógia. Ezek közül a *Föld, föld!...* című több kiadást is megért (1991, 2000, 2006). A 3. kötetet, a *Hallgatni akartam* címet viselő művét a Helikon Kiadó 2013-ban jelentette meg.

Az *Egy polgár vallomásai* 3., befejező kötetének kézírata eddig az író hagyatékában kallódott. A befejezés dátuma 1950, vagyis Márai emigrációban írt első művének tekinthető, amely most, megírása után több mint hat évtizeddel kerülhet először az olvasó kezébe.

Márai akkor hagyta el végleg Magyarországot, amikor bevonultak a szovjet seregek. Szülőföldjét és Kassát is elvették tőle, már korábban, a trianoni békediktátum nyomán. Olaszországi majd amerikai élményeiről csak az életrajzát bemutató tévéfilmből kaphattunk képet. Ezzel adós maradt - a szerző vagy a kiadó?

Vajon mi kényszerítette a szuverén, nagyműveltségű embert szülőföldje és Európa elhagyására? A nem egyszerű folyamatot pontosan és részletesen, minden vonatkozásában maga tárja elénk.

De nézzük az előzményeket.

Széchenyi István, a legnagyobb magyar az 1830-ban megjelent *Hitel* c. művében azon kesereg, hogy az akkori magyar társadalom csak a hízelkedőket fogadja el. Azt, aki a jobbítás céljából kimondja a hiányosságokat, bírálni is mer - nem tartják jó hazafinak!

Egy későbbi író és sorstárs 1978-ban panasolja *Egy nomád értelmiségi* c. írásában:

„... mert ki-ki maga kényszerült eldönteni, hogy sorsának melyik zsákutcáját választja: azt-e, amelyiket vakon is választhat, vagy ame-

lyikért esetleg megvakítják.” Igaz, Csoóri Sándort csak a szocialista-liberális korszakban, a 2010 előtti években temették el elevenen a többi ún. népi íróval egyetemben.

Márai Sándor már a kommunista rendszer kezdeti fázisában látta, felmérte: „a népi demokráciában” nem tűrik meg, nem lehet élettere annak az értelmiségnek, aki nem hajlandó szajkózni a bárgyú, hamis parolákat. A hírhedt három T (tilt, tűr, támogat) elől kellett elmenekülnie. Mert jól látta, sőt tapasztalta, hogy abban a rendszerben hallgatni sem volt szabad.

A legszomorúbb, hogy a fent elmondottak minden emberi társadalomban megnyilvánulnak (többé-kevésbé) széles e világon, minden korban, a jelenben is. A kapitalizmusban a személyes érdek és a profit a perdöntő. A hatalmon lévők csakis a hízelgőket tűrik meg és azokat, akik kiszolgálják őket. Nem veszik észre, hogy ezek a haszonlesők viszik őket romlásba.

Losonc Alpár egyetemi tanár konstruktív figyelmeztetése a *Szempont* c. rádióműsorban hangzott el: „Nincsenek politikai fékek a VMSZ körül, a túlhatalom csapdájában vergődik. A magyar érdekvédelemben lefektetett szabályok kellene, az önkényeskedés elkerülése céljából. Más logika szerint kellene működni, hogy minden magyar védelmet kapjon a Vajdaságban.”

Márai Sándor zsenialitása abban rejlik, hogy már a negyvenes évek közepén pontosan belelátott a jövőbe, amely csak akkor készülődött. És tudta, hogy számára, a szuverén polgár számára ez a jövő nem ad életteret.

Messze kellett futnia, új kontinensre zarándokolni. Emberpróbáló, lassú folyamat volt ez. A *Föld, föld!...* című kötetében lépésről lépésre megtaláljuk a választ.

„A neurotikus, aki menekül a Pártba, mert nem tud, és nem mer magányos maradni.(...) A neurotikus, aki vinnyogva tolakodik, mert »tartozni

valahová» számára az egyetlen megnyugvás... Ő volt a többség a százezres segédcsoportban. A régi ortodox, szakképzett kommunisták tudták ezt, és nyájasan biztatták a segéderőket. A bandaharcok során később többjének a nyakát elvágták, mert az erőszakos rendszerek nem bíznak senkiben, és senkivel sem olyan kérelhetetlenek és kegyetlenek, mint a társutasokkal, akik »nem fizettek be« a múltban, de később jelentkeznek, hogy ők is keresni és érvényesülni akarnak. (...) De hol volt ez a Csillag? Nem láttam semmiféle útmutató jelet az égen sem, a földön sem. Mindennap sok minden »történt« ... És egy napon megdöbbenem észleltem, hogy velem is »történik« valami: észrevettem, hogy unatkozom.

Az unalom nagy veszély. Erkölcstelen és életellenes. Addig soha életemben nem unatkoztam. Megéltem egyet és mást, a magam módján. De az unalmat nem ismertem. Magamba néztem, csodálkoztam: mi történt?

Csak később értettem meg: unatkoztam, mert az állandósult gonoszság, a buta és csökönyös tisztességtelenség vett körül. Semmi nem olyan unalmas, mint a bűn. „Satan est pur” – írta Maritain. Igen. Sátán »tisztá«, mert nem hazudik: nem akar mást, csak a Bűnt. De a Bűn buta és unalmas. (...) Egy ilyen társutassal beszélgettem a reggelen, amikor - 1948 tavaszán - a pesti vörös rádió először kezdett hörögni »Tito láncos kutyái« ellen. Fölkeresett lakásomon, sápadt volt. »Ez a legnagyobb szerencsétlenség, ami a szocializmust sújthatta« - mondta hebegő szájjal. A nagy szakadás, a skizma, a kommunista világban ezen a napon lett nyilvános: Sztálin kiadta a parancsot, hogy irtóháborút kell kezdeni Tito és mindenki ellen, aki szabadulni, függetlenedni akar a moszkvai fennhatóság, egyeduralmi felsőbbség alól...”

Természetesen Márait is, aki az idő tájt már befutott író volt, megkörnyékezték, hogy álljon be a sorba. Így történhetett meg, hogy 1946 telén egy meghívás alapján csoportos utazáson vehetett részt, Svájcba, Olaszországba és Párizsba utazhattak hatan. Közöséges halandó számára abban az időben bajos volt másképpen útra kelni az anyaországban.

Az, aki már belekóstolt „az úri Magyarország” urambátyámos korszakába, amely a feudalizmus és kapitalizmus komikus keveréke lett - most

szívdobogva leste, vajon a II. világháború kikezdte-e a Nyugat civilizációját, humanizmusát, emberközpontúságát? Milyenné vált Párizs, a fény városa?

„Mindenfelé csak Rendszereket láttam. Akkurátus rend volt Svájcban. A vonatok már pontosan közlekedtek Európában. De a második hét vége felé valóságos idegválságban jártam és keltem a zürichi utcákon. A szállodát jól fűtötték; de engem nem fűtött itt belülről semmi. (...) És elutaztam a fűtött, semleges Svájcból a fűtetlen, rendetlen, legyőzött Olaszországba. A svájci háttér – mintha érezné, hogy »kimaradni« valamilyen lehet hőstett is, de lehet gyalázat is – udvariasan felületes volt, amikor benézett a fülkébe. (...) Akkor fellélegeztem. Az olaszok legalább nem bizonygatták, hogy ártatlanok. Természetesen mindenki, akivel szót váltottam, »ellenálló« volt, de ugyanakkor legtöbbje készséggel vallotta meg, hogy huszonöt éven át - csekély kivétellel - majd mindenki fasiszta volt. Ezenfelül szegények voltak, a veszített háború cafatos nyomorúsága rikított az utcákon és a lakásokban és – talán éppen ezért – szívesek és emberiek voltak. Rómába utaztam, onnan Nápolyba. A Posillipán süttött a nap. (...) Később visszaemlékeztem erre a fényre, erre a hívásra, és amikor megint útra keltem – akkor már úgy, hogy ne térjek haza többé – egyenesen ide utaztam.”

Aztán mégis tovább futott – egészen Amerikáig. Mert hát az emberi természet nem tudja elviselni az örökös fényt. De előbb megbizonyosodott róla, hogy az európai mives, igényes kultúrának vége. A párizsiak éppolyan önteltek voltak, mint az I. világháború után, a trianoni békediktátum idején. (Meg a fehér ember 400 éves világuralmának is vége.)

„A valóságról, hogy Európa egészében elvesztette a háborút, nincs többé győztes Európa – lehetőleg nem beszélt senki. Mint emberöltő előtt, most is megint békeszerződéseket szövegeztek Párizsban – és mint emberöltő előtt, makacs és konok rövidlátással -, megint szétszabdaltak térképeket, ollóval, sanda statisztikával és százalékos propagandával bontottak fel történelmi egységeket, történelmi, gazdasági és kulturális közösségeket. A Nyugat megint »biztonságot« akart, mindenáron – mert senki nem tanult, és senki nem akart tudni arról, hogy erőszakkal és célza-

tos tényferdítéssel nem lehet biztonságot szerezni. (...) Számadások és számonkérések vijjogtak és dadogtak a parlamentekben, az újságokban, a népgyűléseken és a kávéházakban – mintha a Nyugat nem tudna arról, hogy tökéletesen vége egy hatalmi világgépnek, melynek a központja a második világháború előtt még Európa volt.”

Aztán betért néhány párizsi könyvesboltba. „Túl sok a könyv, mondták és morogtak szakszerű elégedetlenséggel az árusok. (...) Egy nemze-

dék még hitt az irodalomban, bízott abban, hogy a könyvek tudnak segíteni. (...) De a Könyv – így rémlett – többé nem az a »hiteles hely«, amelynek nemrégén még perdöntő szava és ereje volt. És ebben volt valami félelmes.” S aztán ugyanezt tapasztalta Amerikában is. „Ma silány fércművekkel keresnek milliókat a divatos amerikai írók.”

Ne feledjük, mindezt 1946-ban „észlette” Márai.

EX LIBRIS
DSIDA JENO

Debreczeni László